

Cetvrta karakteristika koja je bitna kad se radi o odlučivanju u samoupravnom društvu, svakako je to što odlučivanje predstavlja jednu od integrativnih karakteristika u radnim organizacijama. Pošto nema nametanja volje pojedinih grupacija, već je dominantan interes udruženih proizvođača, onda procesi odlučivanja predstavljaju one procese koji obezbeđuju da se različiti interesi, legitimni interesi neposrednih proizvođača, objedine u zajednički interes radnih ljudi date radne organizacije. Dručje rečeno, proces odlučivanja je onaj proces u kojem se pojedinačni parcialni interesi međusobno konfrontiraju i demokratski, samoupravnim putem, pretvaraju u zajednički interes. Stvaranje zajedničke odluke, iskazivanje zajedničkog interesa, predstavlja u stvari procese integracije i povezivanja različitih socijalnih subjekata u okviru radne organizacije. Kada se govori o integrativnoj ulozi procesa odlučivanja, mora se imati na umu specifičnost socijalističkog samoupravnog jugoslovenskog društva. Ta specifičnost iskazuje se u tome što se procesi odlučivanja ne sprovode na osnovu uskih parcialnih interesa, već proizilaze iz najšireg klasnog interesa neposrednih proizvođača. Dakle, radnička klasa, udružena s drugim radnim ljudima, predstavlja socijalnog nosioca koji u procesima odlučivanja integrise parcialne i pojedinačne interese i realizuje ih kroz svakodnevnu akciju u radnim organizacijama. Pri tome, naravno, treba imati u vidu da je moguće stvarati zajedničke interese u jednoj demokratskoj konfrontaciji različitih parcialnih i pojedinačnih interesa samo u onom društvu u kojem su socijalni okviri dovoljno široki da prihvataju procese odlučivanja koji polaze od baze, ali u isto vreme da su ti socijalni okviri takvi da onemogućavaju antiklasno i antisocijalističko delovanje. To praktično znači da se u Jugoslaviji polazi od stava da postoji klasni okvir koji određuje istorijski momentalni interesi radničke klase kao celine, ali da je u tom okviru sasvim normalno i legitimno da postoje pojedinačni i posebni interesi koji tek u procesu odlučivanja, znači u procesu integracije sredstava i rada u radnoj organizaciji i

vladanja nad tim procesom, omogućavaju stvaranje autentičnih interesa neposrednih proizvođača.

Peta karakteristika procesa odlučivanja se ogleda u tome što taj proces počiva, s jedne strane, na svesnim opredeljenjima neposrednih proizvođača, a s druge strane omogućava dalji razvoj svesti radničke klase i radnih ljudi. Do sada iznete karakteristike procesa odlučivanja u radnoj organizaciji ne bi bile realne ako ne bi počivale na svesnim opredeljenjima subjekata koji donose odluke. Pošto je najprihvatljivija definicija odluke da je ona svesni izbor između različitih mogućnosti, onda je jasno da uključivanje širokih radnih slojeva u proces odlučivanja podrazumeva da su neposredni proizvođači svesni mogućnosti u procesu izbora. Svest koja se ispoljava u procesima odlučivanja nije jednodimenzionalna. Ona sadrži elemente pojedinačnih, posebnih, pa i opštedruštvenih — klasnih interesa. U kojoj mjeri će se koji deo svesti ispoljiti pri donošenju konkretnih odluka zavisi od velikog broja faktora. Međutim, kao što procesi odlučivanja u radnoj organizaciji omogućavaju integraciju te radne organizacije, tako i procesi odlučivanja u svojoj osnovi omogućavaju dalji razvoj svesti. Kad se kaže dalji razvoj svesti, prvenstveno se ima u vidu razvoj one svesti koja će omogućiti neposrednom proizvođaču da ispoljavajući svoj interes u isto vreme vodi računa i o interesima drugih neposrednih proizvođača, tj. o interesu celog društva. Najefikasniji put za stvaranje takve svesti jeste onaj deo procesa odlučivanja koji stavlja neposrednog proizvođača u odnos s drugim neposrednim proizvođačem i kroz samoupravno institucionalizovane odnose omogućava mu da sagleda ne samo svoj nego i tudi parcialni interes, te da na osnovu toga u procesu odlučivanja, zajedno s drugim radnicima, dolazi do zajedničkih interesa. Izgradnja tih zajedničkih interesa nije samo predušlov za opstanak i razvoj radne organizacije, nego je i predušlov za stvaranje jedinstvene, razvijene zajedničke svesti svih neposrednih proizvođača i radničke klase Jugoslavije kao celine.

Samoupravna ideologija i masovno komuniciranje

miroljub radojković

Samoupravna ideologija povezuje dominantan segment ideja, vrednosti i stavova u društvu udruženog rada i društvene svojine. Ovu ideologiju određujemo samo kao dominantan segment, jer bi bilo »iskriviljeno«, dakle ideologizirano, stanovište u kojem bismo tvrdili da u socijalističkom samoupravnom društvu nema idejnih tvorevina, vrednosti i stavova koji su izvan okvira samoupravne ideologije. Njegova baza nije nikakav automat koji bi davao čistu samoupravnu nadgradnju. U društvenoj realnosti, u nedorečenosti, nezaokruženosti čistih, bolje reći projektovanih samoupravnih odnosa, i u uslovima tek početne afirmacije principa o slobodnoj razmeni rada među nužno podjeljenim sferama rada, iskrsvaju preduslovi za stvaranje i počesto povezivanje »duhovnih tvorevina« i vrednosti u blokove i čak sisteme koji oponiraju samoupravnoj ideologiji. To znači da se na realnost društva udruženog rada u nastajanju gleda kao i na potku društveno-ekonomskih pozicija iz kojih se stvarnost misli i izražava stavovima koji su realno izvan okvira samoupravne ideologije.

Aktéri nesamoupravne ideološke svesti nisu samo relikti poraženih klasa. Oni se iznova strukturiraju i povezuju na onim prostorima i u onim društvenim odnosima koje udruženi rad i subjektivni faktor društva udruženog rada ne zaposednu, ili ga prepuste stihiji. U tom smislu samoupravna ideologija ne može bezuslovno biti upotrebljena kao sinonim za celinu aktuelne društvene svesti samoupravnog društva. To je još razumljivije kada se zna da ona takođe nije formirana na čistom idejnom polju, već na krčevini starih i nasleđenih struktura društvene svesti. Samoupravna ideologija ih nije totalno ukinula niti nadomestila, u skladu s istorijski proverenim pravilom da promene u društveno-ekonomskim odnosima (bazi) ne obezbeđuju automatsku i brzu promenu psihološkog konteksta društva (nadgradnju). Samoupravna ideologija tek postepeno, kao najdominantniji proces, preovladava kao sadržina u tokovima i pro-

cesima društvene svesti socijalističkog samoupravnog društva, i, u skladu s tim, ona mukotrpno postaje cilj i sredstvo borbe samoupravljača za stvaranje društva s humanim sve-likom.

U svom teleološkom aspektu, samoupravna ideologija je projekt onog društva u čijem centru će biti čovek kao celovit i moćan stvaralač kome su ponovo pridruženi svi atributi kroz istoriju otudivane moći. Ona u idejnoj ravnini traži puteve za ostvarivanje stvarnih odnosa koji bi mogli to da omoguće. Svesna ograničenja kojima podleže, kao i svaka druga svest, samoupravna ideologija ne želi da uobrazi da je njena vizija realnost datih odnosa. Njen marksistički izvor na to je upozorava. »Pretvaranje ličnih moći (odnosa) u stvarnost putem podele rada, ne može se opet ukinuti i prevazići time što će se opšta predstava o tome iz glave izbiti, već samo time što će individualne sebi opet potčiniti sve stvarne moći i ukinuti i prevazići podebu rada.«¹ Samoupravna ideologija pripada društvu koje u socijalističkoj društveno-ekonomskoj formaciji prevazilazi klasnu raspolučenost, koja samoupravnim i delegatskim političkim sistemom čoveku ponovo vraća pravo da, slobodno udružen, bude akter celokupne reprodukcije društvenog života, odumiruće političke vlasti i kovač sopstvene sudbine. »Sreću čoveku ne može doneti ni država, ni sistem, ni politička partija. Sreću čoveku može stvoriti samo on sam. Avangardne snage socijalizma i socijalističko društvo, prema tome, mogu imati samo jedan cilj — da prema mogućnostima datog istorijskog trenutka stvaraju uslove u kojima će čovek biti što slobodniji.² U tom smislu je samoupravna ideologija postupno bivala vizija i postajala proizvod jedne autentične diktature proletarijata, koja se, odbivši odlučno tuđe modele, sprovodi kroz koncept socijalističke samoupravne demokratije. Za takav autentičan pristup nužnom prelaznom periodu socijalizma obezbeđeni su autentični temelji — društvena svojina i samoupravljanje. I za samoupravnu ideologiju, takođe autentičnu u odnosu na modele, obezbeđeni su autentični temelji — nedogmatska, stvaralačka primena marksističkog pogleda na svet i poštovanje stvaralačkog iskustva mnoštva samoupravnih subjekata u globalnom društvu. Ona je, dakle, delom projekt, a delom proizvod prakse socijalističke samoupravne demokratije.

Jedan od predušlova, po našem mišljenju bitan, da socijalistička samoupravna demokratija prevali distancu od normativnog do stvarnog, jeste i interiorizacija samoupravne ideologije od strane mnostva subjekata delatnih u samoupravnoj praksi. U još uvek protivrečnim društvenim uslovima i odnosima, ona predstavlja crvenu nit idejnih tvorevina koje vode ka daljem razvijanju socijalističke samoupravne demokratije. I više od toga, ona osvaja poziciju izraženu u Marksovom stavu da i ideje postaju materijalna sila u istoriji kada ovlađuju masama ljudi. U socijalističkoj samoupravnoj demokratiji se globalno opredeljenje radničke klase i svih radnih ljudi, uz delovanje avangarde i čitavog subjektivnog faktora, oplemenjuje, obogaćuje i služi da jezik teorije postane i dominantan jezik prakse. Time značaj samoupravne ideologije za politički sistem socijalističkog samoupravljanja nije ukinut, niti oslabljen, već, naprotiv, on raste. Jer, »Demokratija kao oblik političkog sistema

može da se razvija samo u određenoj klasnoj strukturi, i u određenoj društvenoj svesti (pov. M.R.). Boriti se za demokratiju, a ne videti te društvene realnosti, znači boriti se sa vetremačama». Iz ovakvog, istorijski verifikovanog temeljnog suda, sledi da svaki korak ka predominaciji samoupravne ideologije nad starim ili oprećnim procesima i tokovima u našoj društvenoj svesti, po rečima Kardelja, obezbeđuje drugi preduslov (po red klasne strukture) neophodan i za utemeljenje posebne, socijalističke samoupravne demokratije. Pitanje njene dominacije time postaje pitanje praktičnog opredeljenja za tu demokratiju, a sva sredstva kojima njeni akteri raspolažu treba dovesti u poziciju da podupru njenu predominaciju. U tom smislu proces masovnog komuniciranja i prema samoupravnoj ideologiji stoji u vrlo tesnoj vezi kao jedan od instrumenata da se »sadržina« samoupravne ideologije objektivizira, da ona stekne dominantnu poziciju u korpusu društvene svesti i da se proveri i konstituiše uvidom u rezultate svog delovanja kao sile istorije koja je ovladala u glavama mase samoupravljača.

Dakle, veza masovnog komuniciranja i samoupravne ideologije nužno je dvostrerna. Akter ideologije, avangarda jugoslovenske radničke klase, ne unosi ideologiju »spolja«, kao što se projekt socijalističke samoupravne demokratije za ljudi ne ostvaruje »spolja«, preko socijalističke države ili državno-paritičkog monopola vlasti u ime klase. Subjekt samoupravne ideologije mora imati uvid u objektivne uslove života i rada radničke klase i svih samoupravljača, kako bi mogao ostvariti sistematizaciju novih izdanaka klase i svekolike svesti, koji niču u aktuelno datoj, to jest samoupravnoj praksi društvene reprodukcije. Jedan put prometanja i objedinjavanja »duhovnih tvorevina« te prakse teče organizacionim shemama i kanalima same avangarde (SKJ), ili celine subjektivnog faktora u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja (društveno-političke organizacije, nauka itd.). Drugi put za njihovo prometanje i objedinjavanje otvoren je kroz najširu komunikaciju sa samoupravnom javnošću, to jest delegatskom bazom, i u tom kontekstu određeni značaj ima masovni vid društvenog komuniciranja.³

Masovnom komuniciranju ne smemo pripisati ni jedan od ekstremnih stavova o njegovoj mogućnoj vezi s ideologijama — niti da je svemoćno, niti da je beznačajno. U odnosu na masovno komuniciranje u samoupravnom društvu polazi se opet od prakse i njegova se moć ovako priznaje. »Kao značajni činioci revolucionarne prakse i svesti (pov. M.R.), javna glasila imaju nezamenljivu ulogu u afirmaciji svih oblika odgovornosti i stvaralaštva u našem društvu.«⁴ Dakle, o vezi procesa masovnog komuniciranja u samoupravnom društvu i samoupravne ideologije treba govoriti kao o međudejstvu. No, time još nismo odredili prirodu te veze, odnosno pitanje: Da li u kontekstu udruženog rada i društvene svojine oba ova fenomena društvene nadgradnje trpe transformacije značajne i za njihovu uzajamnost?

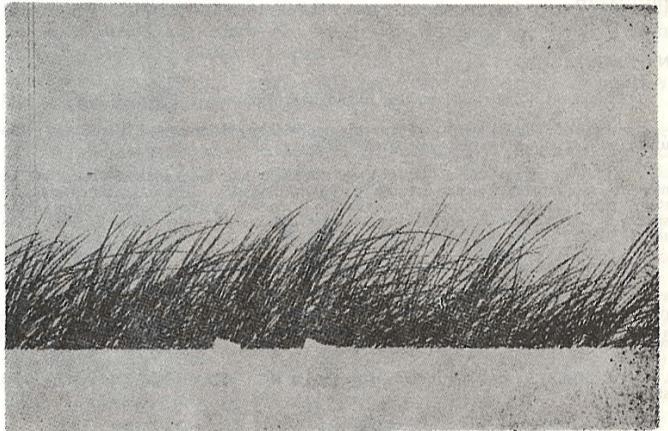
Stvaralačka primena marksizma kroz samoupravnu ideologiju, i njeno ovapločenje kao činioца svesti bitnog za sprovođenje socijalističke samoupravne demokratije, morali bi da imaju za posledicu i promenu prirode veze između procesa masovnog komuniciranja u samoupravnom društvu i njegove samoupravne ideologije. U društvu o kojem je reč masovnom komuniciranju se ne poklanja prvorazredan značaj kao politički jedino relevantnog vidu društvenog komuniciranja. Njegovo pravo mesto određuje reafirmacija političkog značaja (bolje reći samoupravnog značaja) svih vidova društvenog komuniciranja. Jer, u vezi sa socijalističkom samoupravnom demokratijom nigrde se ne apostrofira značaj ni jednog od vidova društvenog komuniciranja ponosa, već se govorи o ukupno uzetom, izvanrednom značaju celokupnog informisanja i informisanosti za njeno funkcionisanje i produbljavanje. »U cilju izgradnje društva kao slobodne zajednice proizvođača, radnička klasa i svi radni ljudi razvijaju socijalističku samoupravnu demokratiju, kao poseban oblik diktature proletarijata, i to obezbeđuju: ... obaveštavanjem radnih ljudi o svim pitanjima od značaja za ostvarivanje njihovog društveno-ekonomskog položaja i za što potpunije i kvalifikovanije odlučivanje u vršenju funkcija vlasti i upravljanja drugim društvenim poslovima.«⁵ Znači, obaveštavanje, odnosno svi njegovi oblici i forme služe da se sprovodi i obezbedi jedan autentičan oblik diktature proletarijata. U direktnu vezu Ustav SFRJ dovodi odlučivanje, vršenje vlasti, upravljanje svim društvenim poslovima i čitavo obilje procesa u kojima se putem informacija akteri vlasti, odlučivanja i upravljanja kvalifikuju u tim funkcijama. U skladu s rečenim, oni biraju i razvijaju adekvatne procese informisanja, i to ne nužno masovnog. Zbog regularnosti, difuzione nadmoćnosti, javnosti i drugih prirođenih prednosti procesa masovnog komuniciranja, i u ovom kontekstu njemu pripada istaknuto mesto. Ali, njegova veza s ideologijom, koju ispitujemo, pomalj se kao drukčija, jer je proces masovnog komuniciranja stavljen u službu socijalističke samoupravne demokratije koja se ne ostvara po projektu ideologije izvan ili iznad realne ljudske prakse. U meri u kojoj slobodno udruženi radni ljudi zaista ostvaruju socijalističku samoupravnu demokratiju kao i svoj sopstveni projekt, u tolikoj meri i obaveštavanje — konkretnije ovde masovno komuniciranje — stoji u službi samoupravne ideologije. Značaj ovog najmasovnijeg vida svakodnevnog »proizvođenja

duhovnih tvorevinac, to jest informacija, u društvu udruženog rada nije javno, programski priznat zbog potrebe da se agituje i propagira samoupravna ideologija, već zbog potrebe da se ostvaruje i produbljuje njena objektivizacija, socijalistička samoupravna demokratija.

U izmenjenom društvenom kontekstu neminovno je promenjen i drugi pol u vezi koju ispitujemo. Ni promena mesta i uloge masovnog komuniciranja u odnosu na neka opšta pravila, nije moguća ako se ne radi o nekoj novoj vrsti ideologije. Antidogmatsko biće avangarde radničke klase Jugoslavije bilo je preduslov za mogućnost epohalnog uopštavanja primene marksizma i anticipaciju društva udruženog rada bez nasile države ili neke njene sprege s ostalim upravljačkim strukturama. Bez tog antidogmatizma ne bi bilo ni autentičnog oblika diktature proletarijata. Isto sudbinsko opredeljenje avangarde naše radničke klase odrazilo se i u njenoj ideologiji — samoupravnoj ideologiji, i u njenom ostvarenom projektu — političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja. Budući da ovaj politički sistem bitiće, to znači da i samoupravna ideologija, kao bilo bilo ranije, osim još neostvarenih projekcija u sebi sadrži i određene vrednosti-norme koje se otečotvoruju u praksi. Ona, uz ostale institucije socijalističkog samoupravljanja, izgrađivane u protekle tri decenije, tako daje u svom matičnom društvu stabilizacione efekte, i stoga je jasno određena protiv stihije i spontaniteti, koje zagovaraju ultralevičarske snage.

Ali, u političkom sistemu koji ispitujemo samoupravljanje znači istovremeno da su vrednosti-norme samoupravne ideologije izložene svakodnevnom procesu erodiranja, zbog toga što je ova ideologija otvoren sistem. Jer, čim neki od ideooloških principa zaživi (proces dezalinacije čoveka, odumiranje države, prava, političke vlasti itd.), on postaje deo samoupravne svesti subjekata u akciji, u praksi. To znači, ne interiorizuje se u čistom iznosu kako ga je samoupravna ideologija definisala, barem ne kod svih stvarnih i potencijalnih subjekata prakse. »... a kao koncepti, ideje imaju društveni i politički značaj, ako i ukoliko doprinose saznanju stvarnosti i njenom menjanju putem inspirisanje ili vodenje akcije ljudi.«⁶ Smatramo da samoupravna ideologija spada u koncepte koji iniciraju inspirisanu akciju ljudi. Takva delatna ideja, vrednost, stav ili uopšte »duhovna tvorevina«, dakle i informacija, nisu više elementi ideologije čije bi bice uvek ostala klasa, a neposredan tvorac njena avangarda. Interiorizovanjem postulata samoupravne ideologije od strane mnoštva samoupravnih subjekata njeni se elementi ponovo prelivaju u područje društvene egzistencije, vraćaju se onoj širokoj bazi iz koje su nekada potekli kao »sirovinski materijal« za racionalnu i sistematsku obradu kojom se dobija sistem, samoupravna ideologija. U tom smislu, klasa koja teži samoukipanju ne rastvara svoju ideologiju (samoupravnu) u klasnu svest, što je moralna kad god je podlegala dogmatizmu i insistirala na posebnosti i dominantnosti svog interesa kao izrazu svoje posebnosti u odnosu na celinu društva. Klasa koja teži samoukipanju (kroz samoupravljanje) pretače svoju ideologiju u samoupravnu svest. Za dominaciju vrednosti samoupravne ideologije u toj svesti, u tokovima i procesima celine društvene svesti u socijalističkom samoupravnom društvu, klasa još uvek mora da se bori, ali sada, zahvaljujući aktiviranju svih društvenih pripadnika, u tu borbu ne ulazi sama, niti sektaški jedino njena avangarda.

Dakle, ideje i vrednosti samoupravne ideologije nisu okamenjene u jednom zatvorenom sistemu. »Sadržina« te ideologije otvorena je za praktičnu i višestranu kritičku verifikaciju od strane svih subjekata uključenih u samoupravnu praksu. Samoupravna ideologija mora da prezivi test svih aktera i nosilaca interesa legalizovanih u krugu pluralizma samoupravnih interesa, a ne samo interesa jedne klase ili njene birokratije. Samoupravna ideologija zbog toga spada u red onih malobrojnih koje su otvorene za dotok inovacija i impulse promene, koje su otvorene prema čoveku i njegovoj slobodnoj zajednici, a ne od njih otvorene kao ideoleski monopol ili umišljeni korpus svog znanja. Otuda je i jedna od njenih vrednosti sintagma koja nije svojstvena nijednom do sada važećem idejnom sistemu. »Da bismo izvršili svoju istorijsku ulogu u stvaranju socijalističkog društva u našoj zemlji, moramo sve svoje snage posve-

tit tom cilju, biti kritični prema sebi i svom delu, biti nepopravljivi neprijatelji svakog dogmatizma i verni revolucionarnom stvaralačkom duhu marksizma. Ništa što je stvoreno ne sme za nas biti toliko sveto da ne bi moglo biti prevaziđeno i da ne bi ustupilo mesto onome što je još naprednije, još slobodnije, još ljudske.⁷ To znači da samoupravnoj ideologiji već načelno ne može da odgovara proces masovnog komuniciranja koji bi služio samo njenom potvrđivanju i pojačavanju kao sistema »večitih istina«, ili za njenu odbranu od protivrečnosti prakse, za njeno manipulativno, a ne svesno interiorizovanje, kao brana eventualnom preispitivanju.

Humanističkoj i dezalijenatorskoj suštini samoupravne ideologije proces masovnog komuniciranja odgovara kao sredstvo objektivizacije koncepta, jer se i njime činiovi svesti ulivaju u svest onih koji treba da sprovode socijalističku samoupravnu demokratiju. Pošto nema ideološkog monopolizma, masovno komuniciranje je u uzvratnom smeru u poziciji da se okreće horizontu mogućnosti; ne samo da transmisiono pojačava i potvrđuje date leštice vrednosti, već i da omogućava njihovo javno i svesno oplodavanje po najboljoj svesti i savesti subjekata samoupravne prakse. Revolucionarna je stoga i ova ideološka premissa: »Sistem informisanja treba da omogući radnom čoveku — samoupravljaču da, kao osnovni činilac, *početak i kraj informativnog procesa* (podv. M.R.) daje informacije i da pravovremeno raspolaže izvornim i potpunom informacijom o zbijanjima u svojoj organizaciji udruženog rada, mesnoj zajednici i opštini, o dostignućima, pregalaštu i problemima u republikama i pokrajinama, o celini zbijanja u našoj zemlji, o događajima u svetu i međunarodnim odnosima.«⁸ Stavljanje čoveka sada u centralnu poziciju i u procesima informisanja o celini egzistencijalnih odnosa u njegovom društvu (od OOUR-a do međunarodnih odnosa) znači, za vezu koju ispitujemo, dve stvari. Prvo, samoupravna ideologija ne ističe svoju težnju ni de facto, ni de jure, da uloga masovnog komuniciranja bude jednosmerno transmisiona od njenih zastupnika ka masi društvenih pripadnika. Ona, dakle, nije ideološki sistem iz kojega se sve »menja«, a pri tom samo on ne podleže promeni. Samoupravna ideologija afirmaše masovno komunikacioni sistem i proces kao »javnu tribinu«, što mnogostruko mora da promeni i karakter procesa masovnog komuniciranja u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja. Javna tribina o kojoj je reč treba svoje institucionalne kanale za protok informacija da stavi u službu odvijanja dijaloga ogromnog broja nosilaca pluralizma samoupravnih interesa među sobom, sa subjektivnim faktorom, s celim političkim sistemom. Akteri samoupravne ideologije i političkog sistema tako praktično odstupaju od samozvanog prečeg prava na utvrđivanje opštег društvenog interesa. Oni, kao okosnica subjektivnog faktora u samoupravnom društvu, žele da uđu u najširu i javnu komunikaciju koja će u borbi svesti, savesti i volje iskrstalizati ono što aktuelno, u datom istorijskom trenutku, a ne većito, u datom ideološkom sistemu, jeste najveća mera opštег društvenog interesa.

Dруго, stavljanje čoveka u centralnu poziciju u svim procesima informisanja (obaveštavanja), pa tako i u procesu masovnog komuniciranja, potkopava istorijski i klasični koren predominantnosti i jedine političke relevantnosti samo ovog vira društvenog komuniciranja. Onaj drugi, tehnički koren neporecivih prednosti masovnog komuniciranja ostaje. Ali, podela društvenih pripadnika, i njihovih većih ili manjih grupa, na one koji samo saopštavaju informacije i one koji ih većito primaju, ne može opstati na promjenjenoj osnovi. Naime, uloge aktualnih komunikatora i recipijenata dodiruju se u centru, obedinjuju ih nova istorijska pozicija radnog čoveka, te odnos stvarnog komunikatora i stvarnog primaoca može preživeti u društvu slobodno udruženih proizvođača samo kao jedna od tehničkih podela rada. Proces masovnog komuniciranja tako prestaje da u tokove i procese društvene svesti unosi i komunikacione nejednakosti paralelno s razbijanjem drugih izvora društvenih nejednakosti. Radni čovek u njegovom centru pozvan je da spreči stavljanje jednog od najsnaznijih kulturnih sistema, informaciono-komunikacionog sistema, u službu javnog monologa monopolskih centara društvene moći pred pasivnom publikom.

NAPOMENE:

¹ Marks i Engels: »Nemačka ideologija«, »Kultura«, Beograd 1964, str. 81.

² Edvard Kardelj: »Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja«, IC »Komunist«, Beograd, 1977, str. 10.

³ Ovu novu komunikaciju F. Vreg određuje kao višekanalnu. Jedan od kanala je samoupravno organizovanje radnika, drugi je delegatsko-skupštinski sistem, treći društveno-političke organizacije i četvrti, informaciono-komunikacioni sistem. »Društvenost komunikacije«, Centar za kulturu Hrvatske, Zagreb, 1978, str. 322–325.

⁴ Rezolucija XI kongresa Saveza komunista Jugoslavije, 1978.

⁵ Ustav SFRJ, 1974, Osnovna načela IV.

⁶ Dr Jovan Đorđević: »Ideje i institucije«, »Radnička štampa«, Beograd, 1972, str. 23.

⁷ Program Saveza komunista Jugoslavije IC »Komunist«, Beograd, 1978, str. 259.

⁸ Rezolucija XI kongresa Saveza komunista Jugoslavije, 1978.

Samoupravljanje politička kultura, kultura

predrag matvejević

I

Ideja samoupravljanja je na putu da pređe iz više ili manje utopijskog statusa u vrlo realne oblike. Taj prelaz, koji se kreće u više pravaca, idući od istraživanja do političke formulacije, od zahteva do realizacije u praksi, omogućava različite definicije.

Samoupravljanje se istovremeno ispoljava i kao shvatanje društvene organizacije i kao nova politička kultura. U prostoru ovakve dvostrukosti javlja se više alternativa. Samoupravni projekt smera, na prvom mestu, da stvari nove odnose između pojedinaca u okviru preduzeća i zajednice, da bi doveo do uskladenog modela upravljanja i načina života. Obrtanje i razdvajanje ovih premissa može prouzrokovati razne deformacije.

Vraćeno sam na svoju proizvodnu funkciju, samoupravljanje se instrumentalizuje i gubi svoj suštinski sadržaj, sadržaj društvenosti i saradnje između slobodnih proizvođača i između udruženih pojedinaca. Isto toliko je opasno i njegovo svođenje jedino na njegove političke ili ideološke sastavne delove. Ideja samoupravljanja prevazilazi značenje ideologije, bilo kakvo da je njen poreklo. Tim prevazilaženjem samoupravljanje i dobija značenje kulture i civilizacije.

Tamo gde su pokušaji ostvarenja ovog projekta već izvršeni, primećuje se pojava, s jedne strane, onog što bi se moglo nazvati *samoupravljačka tehnologija* (razni organizovani i statutarni postupci, načini delegiranja i odlučivanja) a, s druge, društveno-kultурне svesti koja se ispoljava samo na veoma teško dostupnom stepenu. Svaka procedura koja ne uspeva da zasnuje supstancialne veze s kulturom o kojoj je reč, pokazuje, ranije ili kasnije, tendenciju da se formalizuje u rutinskoj i pragmatičkoj akciji, da se iscrpe u ritualnoj ili ponavljajućoj frazeologiji.

Teorija samoupravljanja, još dosta skromna i često deklarativna, zanemariла je zasad, više nego što bi se moglo očekivati, tematizaciju odnosa samoupravljanje — kultura. Ovo pokazuje, između ostalog, da koje mere razni ideološki ostaci i dalje deluju u toj oblasti. Reč je, dakle, najpre o određivanju prirode pojedinčnih otpora.

Ostavimo po strani primarne prigovore tipa: ekonomska nerentabilnost ili odsustvo plana, slaba produktivnost ili revisionizam, kao i utopija ili anarhija, spontanizam, prudonizam, itd. Mnoge predrasude u odnosu na samoupravljanje proističu iz onoga što bi se moglo okarakterisati kao tradicionalna politička kultura.

Poznato je da *klasici marksizma* (i ovaj naziv je, takođe, doživeo sve vrste upotreba) nisu ostavili teoriju samoupravljanja u užem smislu, izgradnja samoupravnog poretka ne može pretendovati na primenu gotovih formula i obrazaca. Odatile i potreba da se odbaci sav balast zastarelih radnji i pojmove, i razvije i uspostavi usvojena koncepcija i u teoriji i u praksi. Na taj način, samoupravljanje se suprotstavlja dogmatskom »marksizmu«, kao i svakom duhu sistema u kojem preovladavaju normativistički i ideološki elementi.

Uostalom, izvesna ideja bliska samoupravljanju sadržana je u »asocijaciji slobodnih proizvođača«, proklamovanoj u »Komunističkom manifestu«, »asocijaciji u kojoj je slobodan razvoj svakog uslov slobodnog razvoja svih. Lako je objašnjiva činjenica da se ta ideja ne nalazi razvijena kod Marks-a. Još je Engels smatrao da je dobro naglasiti da »je Marks govorio samo u opštim crtama o onom što će biti posle socijalističke revolucije«. Problem budućeg *udruživanja radnika* malo je bio spominjan u njegovom delu pre »Gradanskog rata u Francuskoj«, to jest, pre nego što je revolucionarna praksa Komune pokrenula to pitanje. Valja prihvati smeštanje istorije radničkog pokreta, kao i teorije o njegovom oslobođenju, u opsežnije sintese, a ne posmatrati je samo kroz kanonizovane tekstove.

Svaka razvijenija revolucionarna situacija nametnula je sebi da u sebi nade praktičan odgovor na sledeće pitanje: kako će radnička klasa moći, s maksimumom efikasnosti, da se *udruži* i sama *sobom upravlja* (saveti Pariske komune, sovjeti u Rusiji iz 1905. i 1917, *Arbeitersträte* — radnički saveti, prim. prev. — iz 1918—1919. u Nemačkoj, *radnički saveti* iz 1919. u Mađarskoj, iz 1936. u Španiji, iz 1968. u Pragu, itd.). Razume se, reč je o delimičnim i nedovršenim iskustvima, ali to ne umanjuje značaj činjenice da se problem akcije i ujedinjenja